

Олена Мерзлякова
*старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії експериментальної
педагогіки та педагогічних інновацій
ІППО Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат психологічних наук*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОЦЕСІВ САМОРОЗВИТКУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ.

Анотація.

В статті розкрито зв'язок процесів саморозвитку та професійного самовизначення старшокласників. Наведено результати експериментального дослідження цієї проблематики. Висвітлено основні психологічні умови організації простору саморозвитку в навчальному закладі, визначено ключові принципи формування профорієнтаційного простору, показано важливу роль вчителя у його формуванні та шляхи залучення вчителя до профорієнтаційної діяльності.

Вступ.

Профорієнтаційний супровід професійного самовизначення сучасних школярів є відомим і невідомим одночасно. Відомим, оскільки ця тема постійно хвилює науковців і практиків психолого-педагогічної галузі: адже вибір випускником школи успішної професії та подальше опанування нею складає найважливіший інтегрований результат зусиль педагогів, вихователів, шкільних психологів та інших освітян. Сучасні українські дослідники – Є.В.Єгорова, Н.І.Литвинова, І.П.Манюха, М.В.Папуча, Н.А.Побірченко, В.В.Рибалка, В.В.Синявський, Б.О.Федоришин та ін. – розуміють професійне самовизначення як діяльнісний прояв свідомого суб'єкта, що здійснює життєво важливий вибір.

І все ж таки профорієнтаційний напрямок є маловідомим, оскільки мало прогнозованою і непередбачуваною є вся наша загальна життєдіяльність – соціальна, політична, економічна, тощо. Змінюється не лише світ професій, змінюється весь зміст стратегій профорієнтації, адаптації, творчої розбудови власної професійної ситуації кожною особистістю. Сучасним школярам, випускникам навчальних закладів дуже складно зробити свій власний професійний вибір, оскільки і кількість можливих виборів постійно зростає, і подальші альтернативи професійної діяльності є дещо розпливчастими. І тому сучасний старшокласник дуже потребує грамотної профорієнтаційної допомоги.

Поставлені завдання.

На нашу думку, допомогу щодо життєвого та професійного самовизначення перш за все старшокласникові може надати людина, яка знаходиться з ним в безпосередньому повсякденному контакті – вчитель, класний керівник або шкільний практичний психолог. На жаль, в більшості випадків педагоги та шкільні психологи не забезпечені належним чином тими засобами, методиками і інформаційними матеріалами, які необхідні для повноцінної профорієнтаційної діяльності. Крім того, не завжди вчителі вважають за необхідне застосовувати і власній діяльності профорієнтаційний напрямок. Отже, узгодження завдань розвивальної педагогіки з профорієнтаційними завданнями дозволить під іншим кутом зору побачити й форми профорієнтаційної діяльності в сучасній школі, й залучити профорієнтаційні процеси до організації психолого-педагогічного простору, сприятливого для саморозвитку всіх залучених у нього суб'єктів. Виявленню психологічних умов такої діяльності й було присвячене психодіагностичне дослідження, проведене нами протягом 2011-2012 навчального року на базі Київського ліцею № 241 «Голосіївський».

Ключовим завданням проведеного дослідження було виявлення зв'язку саморозвитку ліцеїстів з їх професійним самовизначенням. До проведення моніторингу було залучено вибірку учнів 9-х класів ліцею кількістю 95 осіб. Психодіагностичним інструментарієм дослідження стали: 1) опитувальник визначення готовності старшокласників до вибору професії (розробка І.М. Кондакова) [2], методика виявлення готовності до саморозвитку (розробка В. В. Павлова) [1], тест конструктивного мислення (розробка Сеймура Епштейна) [5], тест раціонального мислення та методика виявлення бар'єрів мислення (розробка Альберта Елліса)[4].

Результати.

Пропонуємо ключові результати проведеного дослідження. Для з'ясування узагальнюючих тенденцій дані психодіагностики було оброблено методами математичної статистики. Проведений факторний аналіз дозволив виділити окремі чинники, які є найбільш впливовими щодо готовності учнів до професійного вибору в цій віковій категорії. Аналіз взаємодії виділених факторів показав, що готовність учнів до вибору професії у контексті їх саморозвитку можна розглядати за трьома параметрами:

- 1) параметр ставлення до професійного вибору;
- 2) параметр ставлення до себе;
- 3) параметр ставлення до власного професійного майбутнього.

На наступній схемі (рис. 1) наочно відображено зв'язок названих параметрів з виділеними факторами вибору професії.

Рис. 1. Зв'язок професійного самовизначення з характеристиками саморозвитку старшокласників.

Схема наочно демонструє два механізми професійного вибору – нерозвинений, «дитячий», що відображено на верхньому шарі схеми; і більш зрілий, раціональний – нижній шар.

Подальший аналіз дозволив визначити, які чинники найбільш пов'язані з активізацією виділених факторів вибору професії.

Так званий «мораторій на дитинство», що проявляється у «відкладенні на потім» ситуації професійного вибору має зворотній кореляційний зв'язок з навичками конструктивного та раціонального мислення. Тобто, сприяння розвитку учнів останніх опосередковано сприятиме їх дорослішанню та розвитку через надбання старшокласниками готовності зробити власний професійний вибір.

Конструктивне мислення й раціональне мислення – це не тотожні поняття. Конструктивне мислення може вміщувати елементи інтуїтивних передбачень. Ключова характеристика конструктивного мислення – спрямованість на результат [5]. Ключова характеристики раціонального мислення – застосування логіки для одержання умовиводів [4]. Застосований в нашій практиці термін «ефективне мислення» є інтегральним поєднанням мислення конструктивного і раціонального.

Вивчення зв'язку готовності до професійного вибору з навичками раціонального мислення наочно продемонструвало, що відтягування ситуації професійного вибору у старшокласників щільно пов'язано з показниками

нерішучості у разі необхідності зробити вибір, тобто неготовність взяти відповідальність за наслідки власного вибору. Тому допомога дорослих в цьому питанні, психолого-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласників мають допомогти останнім подолати цю важливу кризу та врешті решт зробити професійний вибір [3]. Цікаво, що готовність учнів зробити професійний вибір пов'язана не стільки з їх навичками раціонального мислення, скільки з їх загальною готовністю до саморозвитку (рис. 2).

Тобто для інтенсифікації процесів професійного самовизначення учнів слід задіяти будь які механізми активізації їх саморозвитку. Це не обов'язково прямий профорієнтаційний вплив. Будь-яка шкільна та позашкільна діяльність, що сприяє саморозвитку учня, стимулює механізми його усвідомленого професійного вибору.

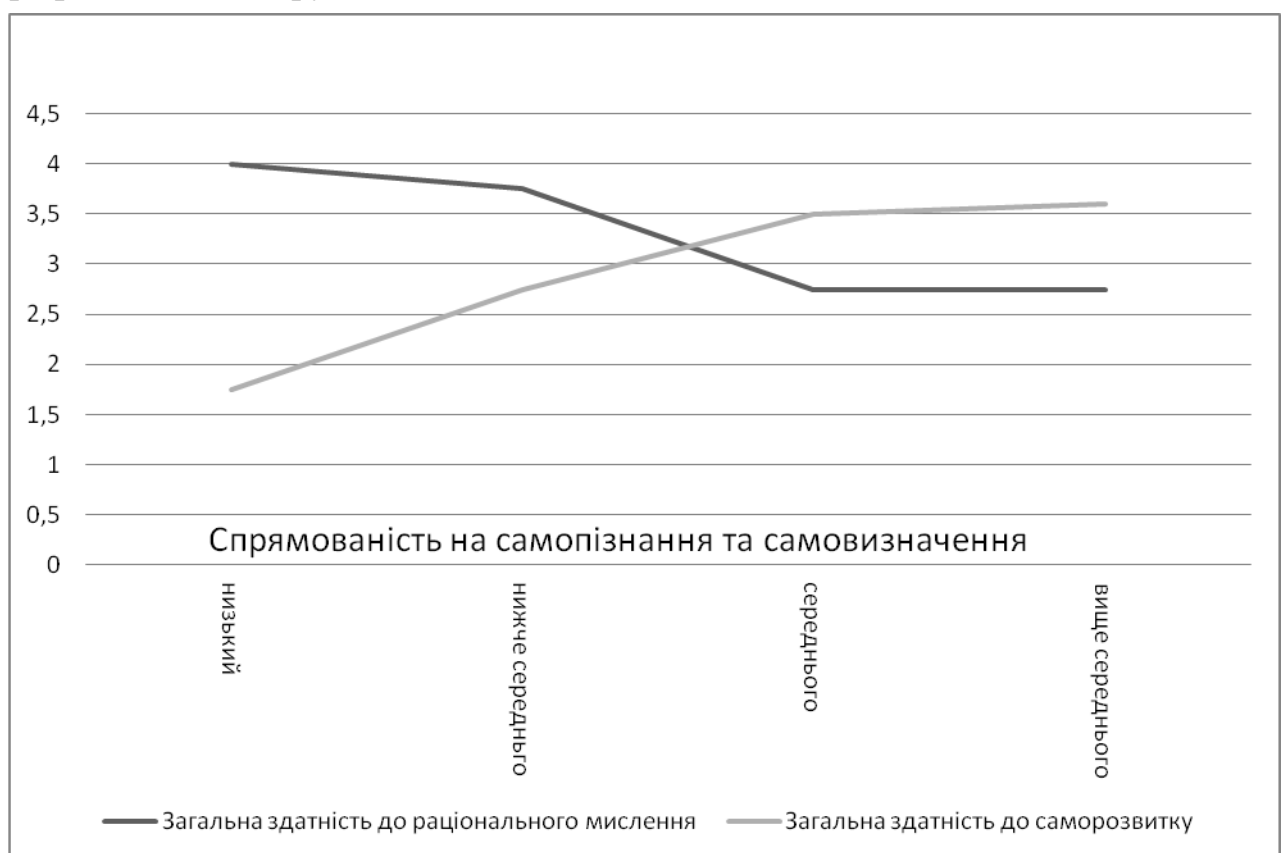

Рис. 2. Зв'язок спрямованості на саморозвиток та професійне самовизначення зі здатністю до раціонального мислення та саморозвитку.

Умови навчально-виховного процесу надають широкі можливості для активізації саморозвитку учнів. Та за результатами наших попередніх досліджень, найбільш впливовим чинником активізації саморозвитку є створення середовища, сприятливого для саморозвитку й учнів, й вчителів. Це середовище може бути задеклароване на рівні ключових принципів діяльності навчального закладу. Однак реалізувати на практиці ці принципи в змозі безпосередні виконавці, перш за все вчителі та вихователі. Іншими словами,

якщо вчителі навчального закладу вбачають саморозвиток ключовим гаслом власної діяльності – така мотивація виникає й в учнів. І це є дуже впливовим механізмом активізації процесів професійного самовизначення учнів.

Якщо ж механізм усвідомленого професійного вибору не задіяно достатньою мірою – тоді може активізуватись «дитячий», некритичний механізм професійного самовизначення. Він знаходиться в прямому кореляційному зв'язку з відмовою учнів приймати відповідальність на самих себе, їх відстороненістю від себе та від проблем власного професійного вибору. В цьому випадку корисним може виявитись раціональний підхід до професійного самовизначення. Прикладом такого раціонального підходу може бути проведення індивідуальних прогностичних профконсультацій, започаткування спеціалізованих курсів з планування кар'єри, тощо.

Такі психолого-педагогічні заходи матимуть також профілактичний вплив, запобігатимуть як залежності учнів у питання професійного вибору, так і не виправданому оптимізму їх у плануванні професійного майбутнього. Зворотній зв'язок цих чинників показано на малюнку 3.

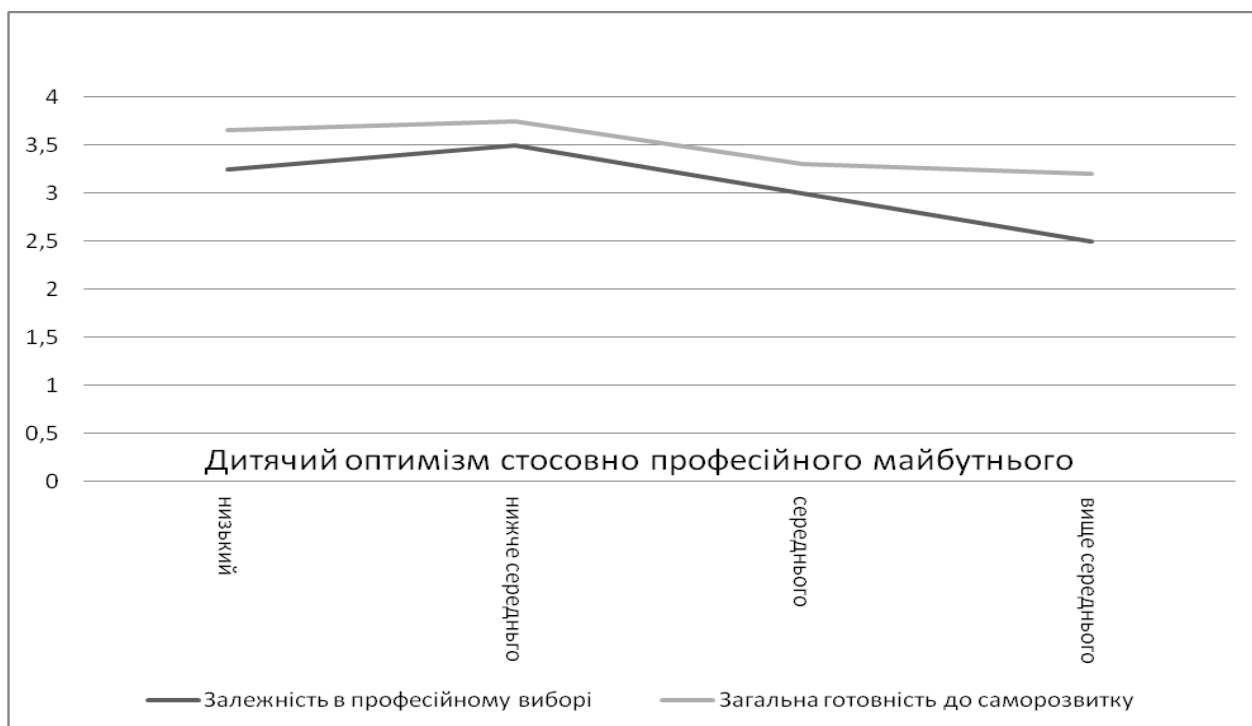
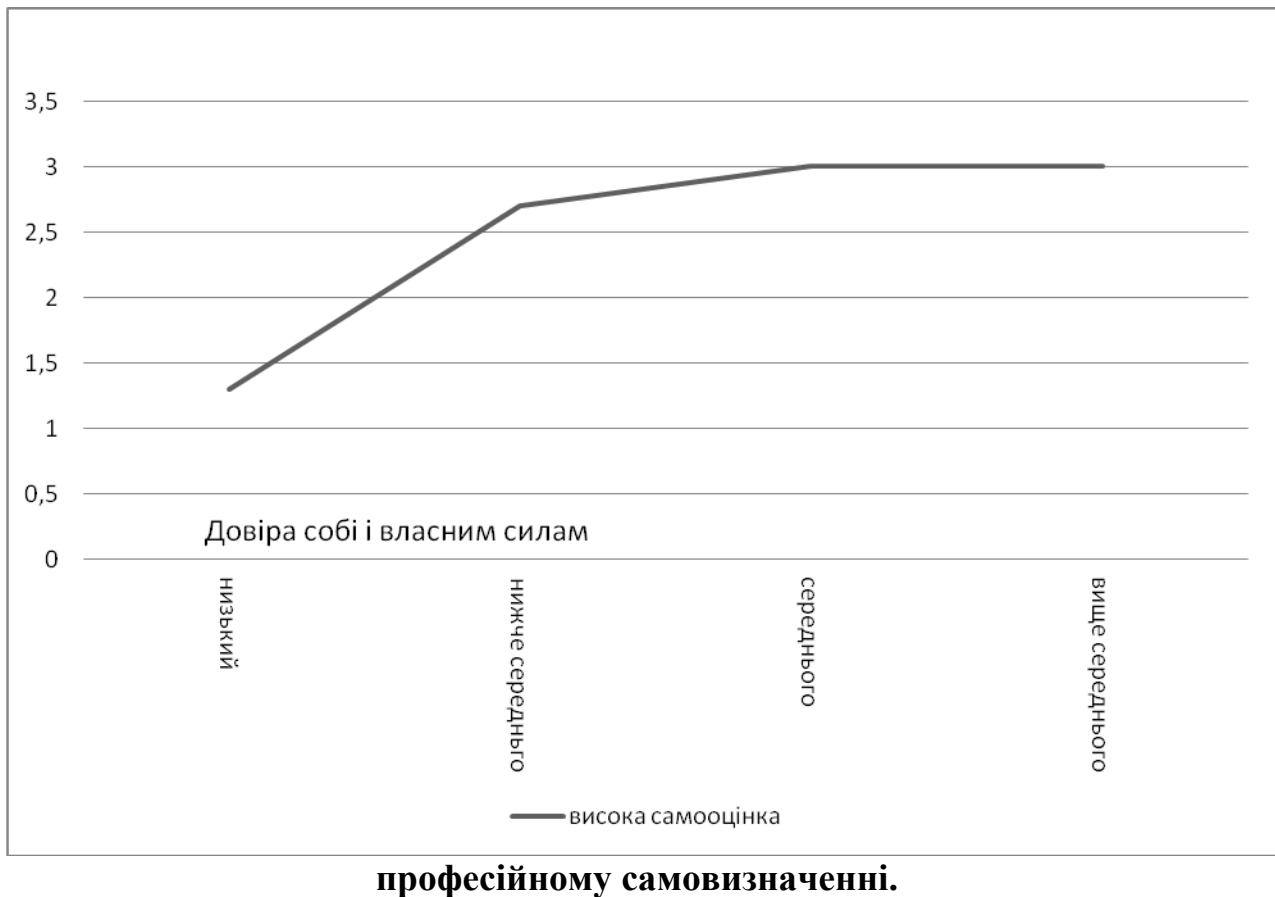

Рис. 3. Некритичний механізм професійного планування і готовність до саморозвитку старшокласників.

Ми бачимо з графіків, що некритичність, «дитячість» професійного вибору не сприяє їх саморозвитку, а навпаки, стримує його.

І, нарешті, малюнок 4 показує, що підняти в учнів довіру до себе та підвищити в них готовність робити професійний вибір на основі саморозуміння та віри в себе можна через підвищення їх самооцінки.

Рис. 4. Механізми формування довірчого ставлення до себе у

Умови навчально-виховного процесу надають чимало можливостей формування адекватної самооцінки учнів. Важливо, щоб дорослі розуміли важливість такого психологічного утворення для подальшого професійного успіху їх вихованців.

Висновки.

Проведений аналіз дозволив окреслити найвпливовіші механізми формування профорієнтаційного простору навчального закладу з урахуванням психології саморозвитку учнів. Такими механізмами є:

- Створення середовища навчального закладу, налаштованого на саморозвиток всіх залучених до нього суб'єктів педагогічної діяльності;
- Сприяння саморозвиткові через навчальну та позашкільну діяльність;
- Створення окремих акцентів для формування в учнів навичок ефективного мислення;

- Задіяння механізмів ефективного мислення в процесі професійного самовизначення через організацію прогностичного профконсультування та запровадження спеціалізованих курсів для старшокласників з проектування майбутньої професійної діяльності;
- Використання всіх можливих засобів педагогічного впливу для формування в учнів адекватної самооцінки, усвідомлення вчителями важливості останньої для подальшого професійного успіху їх вихованців.

Список літератури

1. Диагностика профессионального самоопределения/ сост. Я.С. Сунцова. – Ижевск: Удмуртский университет, 2009. – 112 с. – <http://elibrary.udsu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/3888/2009152.pdf?sequence=1>
2. Кондаков И.Н. Диагностика профессиональных установок подростков/ И.Н. Кондаков // Вопросы психологии. – 1997. – № 2. – С.122 – 130. режим доступа http://www.voppsy.ru/journals_all/issues/1997/972/972122.htm
3. Мерзлякова О.Л. Методики професійного визначення / О.Мерзлякова, Г.Євдокимова – К. : Шк. світ, 2011. – 120с
4. Эллис А. Тест на иррациональные установки / А. Эллис // Академия личностного роста АКМЕ - <http://www.acme-alr.com/?p=365>
5. Эпштейн С. Вы мудрее, чем вы думаете / С. Эпштейн, А. Бродский. – Минск: Попурри, 2000. – 383 с.